

ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ ЗАСТОСУВАННЯ КОНЦЕПТУ ПЛИННОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ПСИХОЛОГІЇ

Бойченко М.І., Київський національний університет ім. Тараса Шевченка

Пітулей В.В., Івано-Франківський національний медичний університет

Хоча концепт плинної ідентичності психологи почали спеціально застосовувати відносно недавно, однак сама проблема невизначеності ідентичності особистості досліджується ними доволі давно. Так, психологія виявляє випадки зміни ядра ідентичності особистості – переважно у випадках життєвих криз та як результату психічних захворювань. Перші випадки аналізуються за допомогою концепції лімінальності, тобто перехідного стану, під час якого особистість або тимчасово втрачає свою буденну ідентичність, або ж в результаті виходу з цього стану взагалі змінює її. Ці стани, зокрема, докладно аналізував Віктор Тернер у своїх дослідженнях релігійних ритуалів переходу, а також вивчення ідентичності неофітів як лімінальних істот [Тернер В. Символ и ритуал / В. Тернер; пер. с англ. – М.: Главная редакция восточной литературы издательства «Наука», 1983. – 277 с.]. Особистість при цьому тимчасово втрачає однозначну визначеність свого ядра, більше того, деякий час вона характеризується як старими, так і новими характеристиками, що припиняється після завершення обряду і виходу зі стану лімінальності. У випадках же психічних захворювань особистість ніби «зависає» у стані розщеплення свого ядра ідентичності, втрачає контроль над переходом від одних своїх характеристик до інших, або набуває ту ідентичність, яку сприймає як чужу і ворожу. Ці стани, зокрема, докладно аналізував ще Зігмунд Фрейд [Фрейд З. Я и Оно: сборник / З. Фрейд; пер. с нем. – СПб.: Азбука-Аттикус, 2012. – 288 с.], а згодом – інші представники психоаналізу. Втім, у сучасному високо диференційованому суспільстві, у якому інтенсивні соціальні зміни є швидше нормою, аніж винятком, ситуація уточнення, а то й зміни власної ідентичності постає типовою і мало не повсякденною для кожного члена суспільства.

Філософія пов'язує визначеність у власній ідентичності передусім з визначеністю у цінностях, які захищає особистість. Такі цінності мають формуватися передусім у ранньому віці, свідомо коригувати їх можна найбільш ефективно під час навчання – особливо під час набуття вищої освіти: «Визначеність у цінностях – це визначеність у цілях, а відповідно і у належних засобах досягнення цих цілей. Все це дає підстави для набуття студентами ідентичності – фахової, громадянської, особистої та загалом соціальної» [Бойченко М. Критика концепції плинної ідентичності як передумова визначення світоглядних засад сучасної гуманітарної освіти / М.Бойченко // Сучасні проблеми гуманітаристики: світоглядні пошуки, комунікативні та педагогічні стратегії: Матеріали VII Всеукр. наук.-практ. конфер. – Рівне, 2017. – С. 9]. Втім, сучасна гуманітарна теорія пропонує низку концепцій ідентичності, серед яких однією з найбільш дискутованих є концепція плинної ідентичності. Ця концепція має свої безумовні переваги, однак її застосування, зокрема у сфері гуманітарної освіти потребує чіткого розуміння меж її продуктивності. Зокрема, приклад медичної психології засвідчує ті випадки, коли плинна ідентичність перешкоджає ефективному функціонуванню психіки.

Концепт плинної ідентичності з філософської точки зору можна вважати похідним від більш широкого концепту Зігмунта Баумана «плинна сучасність» [Бауман З. Плинні часи: життя в добу непевності / З.Бауман; пер. з англ. А.Марчинського. – К.: Критика, 2013. – 176 с.]. Цей концепт плинної ідентичності «стоїть поруч з іншими характеристиками окремих соціальних явищ і процесів, які називають «плинними» внаслідок того, що вони виражають все більшою мірою набуття ними якостей загального тренду «плинності» як характеристики сучасного, а, можливо, ще більше – майбутнього суспільства» [Бойченко М. Критика концепції плинної ідентичності як передумова визначення світоглядних засад сучасної гуманітарної освіти / М.Бойченко // Сучасні проблеми гуманітаристики: світоглядні пошуки, комунікативні та педагогічні стратегії: Матеріали VII Всеукр. наук.-практ. конфер. – Рівне, 2017. – С. 9]. Соціальні процеси при цьому, як правило, розглядають як визначальні щодо психічних.

Варто звернути увагу, однак, на підхід Нікласа Лумана, який вважає соціальні системи, так само, як і психічні аутопоетичними, однак такими, що при цьому відрізняються у засадах забезпечення аутопоезису: самовідтворення психічних систем, якими є окремі особистості, базується на сприйнятті, яке може бути і не підключеним до комунікації, тоді як соціальні системи без комунікації неможливі і функціонують спираючись не на сприйняття, а на смислові коди

[Luhmann N. Ökologische Kommunikation: Kann die moderne Gesellschaft sich auf ökologische Gefährdungen einstellen? / N. Luhmann. – Opladen: Westdeutscher Verlag, 1986. – S. 266-269]. Таким чином, можливо, плинність соціальної ідентичності з точки зору соціальних систем є узгодженою з плинністю ідентичності особистості, однак, найбільш імовірно, що це відмінні типи плинної ідентичності.

Втім, все ж варто зауважити, що єдиною ланкою, яка забезпечує взаємодію між соціальними та психічними системами, можна вважати цінності. Вони функціонують у обох типах систем, однак у різному функціональному прояві: у соціальних системах цінності виступають як спосіб легітимації соціальних функцій різних соціальних інститутів, тоді як у психічних системах цінності відповідають за механізм надання переваг і мотивації особистості до дії. Таким чином, саме аналіз цінностей дає можливість не лише узгоджувати мотиваційну та легітимаційну сфери, але й виявляти можливість збереження ефективності як соціальних систем, так і психічних в умовах режиму їхньої плинності – а саме завдяки синхронному переході на інший тип мотивації при переході на іншу легітимність – і навпаки. Це дає можливість розглядати цінності як ключову категорію аналізу плинної ідентичності.